

V čom spočíva bieda nášho školstva?

Otvorený list všetkým kompetentným i nekompetentným

Dovoľte, aby som sa s vami podelila o niekoľko myšlienok na školskú reformu, ktorú znechutená učiteľská verejnosť trefne nazvala deformou. Hneď na úvod by som napísala pre tých, ktorí nemajú čas a trpezlivosť čítať príliš obširné otvorené listy a zaujíma ich iba podstata, že podľa môjho názoru je chybou pokračovať v reforme, ktorá bola spustená veľmi narýchlo a veľmi nepremyslene (aj keď iste obsahuje i dobré prvky). A čo sa týka učebníc, ozaj neviem, ako by mala a mohla vzniknúť dobrá učebnica na základe celkom pomýlenej koncepcie (teraz hovorím konkrétne o slovenskom jazyku a literatúre).

Nepochybne, ministerstvo školstva v posledných mesiacoch urobilo isté kroky: snaží sa o zníženie byrokracie, zmenilo distribútora učebníc, čím nám vraj ušetrilo dosť veľkú sumu a urobilo i iné zaujímavé kroky. Na druhej strane však mína obrovské peniaze na vydávanie učebníc "naslepo".

Positívnym krokom je možno aj zriadenie expertných pracovných skupín - hoci, úprimne sa priznám, nemám s tým dobré skúsenosti. Možno jeden alebo dvaja naozaj skúsení odborníci by toho urobili viac, ako týchto šesť takmer 30-členných komisií (majú spolu 148 členov). Mrzí ma však, že v týchto komisiách, ktorých členmi sú skutočne mnohé organizácie, asociácie, únie, inštitúty, zväzy, komory, spolky, spoločnosti, ústavy, združenia nie je nikto, kto by reprezentoval vydavateľstvá! Je to veľká škoda, pretože práve tieto už majú s redigovaním a vydávaním učebníc veľké skúsenosti, a veľmi dobre poznajú i problémy nášho školstva.

Sledujem zmeny v školstve už 30 rokov, po 20 odučených rokoch (učila som na SŠ slovenský jazyk a literatúru) a po napísaní viacerých učebníc som odišla zo školstva, založila si vlastné vydavateľstvo učebníc (VARIA PRINT s.r.o.). Som už takmer 10 rokov takmer denne v kontakte s pedagógmi – občas priamo s riaditeľmi – základných i stredných škôl z celého Slovenska. Zverujú sa mi so svojimi postrehmi, ťažkosťami, konkrétnymi príkladmi z praxe. Takže mám množstvo informácií z prvej ruky o tom, aký názor majú pedagógovia na reformu, aké sú ich skúsenosti. (Treba však poznamenať, že ani pred touto veľkou kvázimodernizáciou nebolo všetko ružové, stačí si pripomenúť absurdnosť faktu, že aj cca 15 rokov po páde bývalého režimu sa v stredných školách slovenský jazyk vyučoval z kníh vydaných v období socializmu – myslím, že je to jav ojedinelý prinajmenšom v európskom kontexte.)

Ako slovenčínarka považujem momentálne za jeden z najzávažnejších problémov obrovskú nespokojnosť pedagógov s obsahovou zmenou a s novými učebnicami literatúry.

Oklieštenie obsahu učiva a nové učebnice literatúry spôsobili taký zmätok a vyvolali takú vlnu nesúhlasu, ktorá doteraz nemá na Slovensku obdobu. Tento nesúhlas je opodstatnený - jeho príčinou nie je, ako by sa mohlo zdať, konzervatívnosť pedagógov, či ich nechúť prijať nové, modernejšie metódy.

Dlhé roky sa hovorilo o potrebe priblížiť študentom literatúru aj z inej stránky, nie iba cez mechanické memorizovanie a čítanie povinných diel. Keďže to však nie je ľahká úloha, zostalo iba pri plánoch. Až v období rýchlej a ničivej vlny reformy sa zrodila

chybná koncepcia, ktorá zmietla nielen memorizovanie, ale zanechala v hlave študentov dokonaly zmätok. Vyškrtat' pod heslom modernizácie 80-90 percent (!) učiva a znemožniť takto stredoškólakom získanie aspoň základného vzdelania z literatúry nie je žiadna reforma, ale čin priam trestuhodný. Opovažujem sa tvrdiť, že k tak veľkému a k tak odvážnemu, a žiaľ, k tak nesprávne a nepremyslenému zásahu nedošlo ešte v doterajšej histórii školstva v žiadnom predmete. Je dosť paradoxné, že sa tak stalo práve za čias ministra z radov SNS.

Napriek tomu, že som poznala tieto kritické hlasy, doteraz sa mi zdalo možné a logické i to, že kriticky naladení pedagógovia, s ktorými sa dostávam do styku, netvorí väčšiu časť pedagogickej verejnosti. O tom, že to nie je tak, ma celkom presvedčil jeden z posledných telefonických rozhovorov. Znovu som si vypočula, že nové učebnice sú nepoužiteľné, zadaniam nerozumejú ani pedagógovia, nielo študenti, poskakovanie po obdobiach od baroka k modernizmu a zase späť o niekoľko storočí je veľký nezmysel, študenti nebudú vedieť absolútne nič o literatúre, a že budú - s prepáčením - sprostí ako tie teliatka. Na môj opätovný dotaz prečo sa teda pedagógovia neozvú, prečo nesignalizujú tento stav ministerstvu, pani profesorka pobúrene odpovedala, že veď oni sa pokúšajú, ale márne. Celkom ma ohúrila, keď mi porozprávala, že vyše 100 slovenčinárov na stretnutí v Banskej Bystrici vypískalo (!) autora učebnice, keď na ich rozhorčené dotazy ohľadom náročnosti a nejednoznačnosti úloh sám nevedel dať odpoveď. (Je mi ho skutočne ľúto, túto situáciu nezavinil on sám, konal v presvedčení, že robí dobre - učebnice sa mali najskôr preveriť.) Je to naozaj niečo neslýchané (poznám dobre mentalitu učiteliek, nepatria medzi pouličných rebelov, roky bez slova trpia rôzne príkazy, zmeny, nariadenia), musela ich viesť ozaj obrovská nespokojnosť a rozhorčenie. A je to skutočne nedôstojný stav, kedy by ministerstvo už malo naozaj urýchlene zakročiť. (Nebola som tam, ak táto informácia je nepresná, alebo prehnaná, ospravedlňujem sa.)

Páčil sa mi výrok pána ministra Jurzycu, ktorý odznel po konferencii o nie veľmi priaznivých výsledkoch našich žiakov na meraniach PISA, t. j. že bude hľadať rýchlejšie, efektívnejšie cesty riešenia než boli doterajšie.

Isteže, takéto existujú: len doteraz im stálo v ceste práve ministerstvo svojou nepriestrelnou zabarikádovanosťou pred učiteľmi (akoby sídlilo na vrchu Olympos, čo vzhľadom na jeho umiestnenie ani nie je tak ďaleko od pravdy) a svojimi často nezmyselnými a direktívnymi nariadeniami, pri ktorých absolútne nebralo do úvahy pripomienky pedagógov.

Žiaľ, dodnes neexistuje žiadny priestor pre otvorený, konštruktívny dialóg medzi vyučujúcimi a ministerstvom. Iba striktné príkazy zhora. A žiadna spätná väzba (výnimkou je pomerne nový portál založený s cieľom, aby sa pedagógovia mohli vyjadriť k debyrokratizácii školstva).

Prečo by učitelia nemohli otvorene vyjadriť svoje názory, návrhy, podnety, skúsenosti na nejakej všetkým, i širokej verejnosti prístupnej stránke? Prečo ministerstvo nie je pomocníkom škôl a učiteľov, ale večným nepriateľom, ktorý sťažuje ich prácu? Na to je skutočne škoda toľkých peňazí, toľkého času, toľkej energie, ktorú príslušní činitelia nesporne venujú svojej práci.

Jedným z posledných takýchto direktívnych predpisov je, že učebnice môže lektorovať len niekoľko málo recenzentov, ktorých určí ministerstvo, a ktorých mená zverejní na svojej

stránke. Už aj doterajší systém bol dosť nelogický a pomýlený. Nikdy nevzniknú dobré učebnice, ak sa bude postupovať týmto spôsobom – o tom ani nehovoriac, aké milióny sa takto zbytočne vyhodí do vzduchu.

Veď aká je logika v doterajšom postupe? Vypíše sa konkurz (na tie posledné stačilo predložiť iba 20 strán rukopisu!), na ktorý sa prihlásia maximálne dvaja, traja, niekedy iba jeden autor (myslím, že to bolo tak aj v prípade učebníc slovenskej literatúry), dvaja recenzenti napíšu kladný posudok a už je učebnica "na svete"! Vydajú sa obrovské čiastky na tlač, pričom celá koncepcia, celý obsah sa opiera iba o troch ľudí, ktorí, ako ani my ostatní, nie sú neomylní. Výsledok je, ako v prípade učebníc literatúry, ktoré sa vydali v cca 60 000 náklade pre 1. i pre 2. ročník, zhrozenie pedagógov, knihy sa nepoužívajú, na mnohých školách ležia v sklade, a i tam, kde sa snažia s nimi pracovať, výsledok je iba zmätok v hlavách študentov. (Navyše, učebnice literatúry pre 1. a 2. ročník absolútne nie sú v súlade s čítankami.)

Podotýkam, že tretiaci, teda študenti, ktorí sa začali učiť podľa týchto nových osnov a z nových učebníc, zatiaľ nemajú žiadne učebnice literatúry, čo má príčiny tiež v tomto nezmyselnom, naruby obrátenom spôsobe: najskôr predsa mali byť hotové učebnice, až potom sa mala spustiť reforma! Zdá sa, že tento ročník postúpi k maturitám už tak, že učebnice nebude mať ani v štvrtom ročníku.

Pobúrenie a znechutenie pedagógov z takéhoto zmätku sa teda dá plne pochopiť.

Často sa zakrýva nesprávnosť reformy a nepoužiteľnosť niektorých učebníc tvrdením, že problém je iba v tom, že vydavateľstvá a tlačiarne nestíhajú, t. j. že všetko je a najmä bude v poriadku, len knihy trochu meškajú.

Nebolo by logickejšie aspoň pokusne preveriť nové učebnice, ako sa to robilo voľakedy? Nevytlačiť hneď obrovské množstvo drahých, farebných kníh (z hľadiska dizajnu sú nové knihy konečne pekné, farebné, to treba uznať), ale najskôr iba za zlomok peňazí dať vytlačiť náklad pre pedagógov toho ktorého predmetu v jednoduchom, lacnom, čierno-bielom prevedení? A až po zosumarizovaní názorov schváliť učebnice a dať vytlačiť celý náklad (samozrejme, ak je nesúhlas takýto veľký, kniha sa vôbec nesmie vydať). Nemôže sa takto podceňovať názor a profesionalita pedagógov celej krajiny – nasilu im nanútiť z pozície moci učebnicu by nebolo z hľadiska psychológie a správnej motivácie ani vtedy správne, ak by bola (pri tomto systéme čírou náhodou) dobrá.

Vydavateľstvá, ktoré ponúkajú na predaj školám svoje publikácie a pomocné učebné materiály, si takýto prepych nemôžu dovoliť. Ich publikácie sú overené praxou, stovkami pedagógov a tisíckami študentov. Knihy, ktoré sú dobré, sa na trhu udržia, ostatné jednoducho neprejdú selekciou, lebo sú nepredajné a z toho vyplýva, že aj nevyhovujúce (a takto to funguje vo veľkej časti sveta, pretože štáty poskytujúce učebnice bezplatne sú skôr výnimkou). Teda vydavateľstvá kladú obrovský dôraz na to, aby našli tých najlepších autorov, ktorým sa snažia vytvoriť optimálne podmienky na prácu, pričom si uvedomujú, že na kvalitnú učebnicu treba venovať dlhý čas, prichádzajú s vlastnými inovatívnymi nápadmi atď. Avšak ak tých niekoľko vyvolených (ale nie vždy najskúsenejších) vie, že sa knihy naraz zaplatia zo štátnych peňazí - situácia je práve opačná. Čím rýchlejšie, tým lepšie. (Opakujem, učebnice, ktoré som videla, sú z technickej stránky dobré, kvalitné - teda väzba, tlač, dizajn,

obrázky - kvalitná obsahová stránka však nebola predmetom záujmu, keďže knihy sa nemuseli presadiť v konkurencii: aký materiál dostali, taký vytlačili.)

Je veľkou chybou takto podceňovať pedagógov. Slovensko dovedy bude dosahovať podobne nepriaznivé výsledky v meraniach typu PISA, pokiaľ je väčšina pedagógov takáto znechutená, otrávená, pokiaľ im predpisy, učebnice, osnovy zväzujú ruky, pokiaľ ich práca nebude cenená na patričnej úrovni, pokiaľ sa študentom neposkytne priestor na rozvoj, na to, aby učenie bolo pre nich možnosťou na rozvoj schopností (za rozhodujúce pri hodnotení by sa malo považovať to, aké pokroky urobí daný študent - teda aj slabší žiak by mal byť hodnotený kladne, ak preukáže rozvoj schopností, teraz v porovnaní s riešiteľmi olympiád je nespravodlivo odsúdený do pozície večného hlupáčka).

Štát nemôže silou-mocou riadiť každý krok učiteľa, predpisovať mu, z ktorej knihy má učiť, ako má známkovať - ale môže a má poskytnúť pomoc v tom, aby na školách vyučovali schopní, vysoko kvalifikovaní a spokojní pedagógovia spokojných žiakov a študentov. Nie je to utópia, dokazujú to skúsenosti viacerých štátov (napr. Fínska). A potom pokrok bude rýchly a obrovský! Samozrejme, pedagógom a školám treba poskytnúť všemožnú pomoc, napr. aj v podobe kvalitných učebníc. Avšak musia mať na výber z čo najväčšieho množstva publikácií, pokiaľ možno bezplatne.

Hoci, treba si priznať, že Slovensko (a nielen Slovensko, platí to o takmer všetkých štátoch), nie je dostatočne bohatá krajina na to, aby dotovala kvalitné alternatívne učebnice. Preto by bolo potrebné konečne zvážiť a presadiť zrušenie článku Ústavy o bezplatnom školstve, resp. aspoň upraviť doterajšiu nefungujúcu prax, t. j., že študenti dostávajú všetky učebnice zadarmo. Ved' už i teraz si musia mnohé kupovať.

Nejeden rodič mi tvrdil, že radšej by zaplatil svojim deťom kvalitné učebnice, než sa má dívať na to, že sa nemajú z čoho učiť, keďže už viacerým ročníkom chýba množstvo učebníc, a aj keď učebnice majú, zďaleka nie sú tej kvality, ako by si to dnešní rodičia, ktorí si uvedomujú dôležitosť vzdelania, predstavovali. Mnohí z nich minú viac na rôzne hodiny doučovania, než by stáli učebnice na celý rok. A nemusí to byť závrtná čiastka. Pokiaľ by sa trh celkom otvoril, konkurenčný boj by nedovolil, aby učebnice boli drahé. Odhadujem výšku výdavkov na jeden školský rok na jedno dieťa v rodine na maximálne 40-50 eur. Okrem toho pre sociálne znevýhodnené a slabé rodiny by sa mohol vypracovať podporný systém (či už formou zapožičania kníh, alebo inou formou - tieto postupy sú už v mnohých štátoch do detailov vypracované a roky zaužívané).

Odstránil by sa tým i veľký problém nášho školstva s večným diktovaním, najmä na stredných školách: je dosť veľký nezmysel, že študenti musia odovzdať knihy na konci jednotlivých ročníkov, pretože tým pádom je vyučujúci nútený diktovať im poznámky a učivo, aby sa mali z čoho učiť na maturity. Hoci, o diktovaní vedia svoje aj študenti, ktorých postihla posledná reforma - a to všetko za ťažké milióny z peňazí daňovníkov, ak si spočítame, koľko sa minulo a ešte aj minie na vydanie nových učebníc, ktoré nielenže boli napísané a vydané v chvate, ale vznikli podľa nepremyslenej obsahovej reformy.

Práve v tom je sila a úspešnosť štátov, ktoré otvorili trh s učebnicami, že nechceli školám z vrchu, z pozície moci nanútiť jednu jedinou, podľa nich najvhodnejšiu učebnicu. Taká totiž neexistuje! Iba viac priemerných, aspoň dobrých, ktoré sú však v kombinácii so slobodne,

radostne, tvorivo pracujúcim, kreatívnym pedagógom úplne postačujúce. Spomínané štáty ponechali široký priestor pre vznik veľkého množstva kvalitných učebníc, bez toho, aby chceli kontrolovať celý proces ich tvorby, od konkurzu až po výber tlačiarne. Netreba zakrývať ani to, že doterajší spôsob vydávania učebníc poskytoval veľký priestor pre obohacovanie sa na úkor štátu a nespravodlivo uprednostňoval veľké vydavateľstvá. Stačí si pozrieť podmienky vypísané ministerstvom školstva v čase pána ministra Mikolaja na to, ktoré vydavateľstvá a tlačiarne sa mohli zúčastniť užšieho výberu. Tieto kritériá automaticky vylúčili všetky malé a stredné vydavateľstvá. (Nie je tomu inak ani teraz, na edičnom portáli sa dostanú k informáciám o novovypísaných konkurzoch iba tieto vydavateľstvá a tlačiarne! Nie je tento fakt v rozpore so slobodným prístupom k informáciám?)

Možno by sa mohlo a malo začať v prvom kroku tým, že sa výber učebníc už teraz ponechá na učiteľov. Malo by sa im umožniť, aby si sami mohli vybrať z kníh a učebníc momentálne dostupných na trhu (stačí vyzvať vydavateľstvá, aby ponúkli svoje tituly na tento účel a tento zoznam umiestniť na internete) - po prijatí objednávok by potom ministerstvo dalo vytlačiť potrebný počet z toho ktorého titulu, resp. by uzavrelo zmluvy s vydavateľstvami vlastniacimi práva. Tento postup by nebol o nič drahší, ako vydanie jediného titulu, keď počet študentov je v jednom i druhom prípade rovnaký.

Je to logickejšie ako nasilu celému štátu nanútiť jednu publikáciu - to by nebolo správne ani vtedy, keby bola tá jedna jediná učebnica, ako som už spomínala, čírou náhodou dobrá. Okrem toho, že tento postup by ušetril obrovské čiastky peňazí, i pedagógovia by boli konečne spokojní a okamžite by sa zvýšila účinnosť vyučovania. Skúsenosti z mnohých štátov sveta ukazujú, že tento spôsob, t. j. množstvo rôznych alternatívnych učebníc, z ktorých si pedagóg, resp. škola môže ľubovoľne vybrať, nejde na úkor kvality vyučovania, práve naopak. Úroveň sa takto neustále zvyšuje vďaka konkurencii a vďaka stále novým a novým, vynikajúcim publikáciám, ktoré sledujú najnovšie trendy a sú (musia byť, ak sa chcú na trhu udržať!) neustále inovované.

Okrem toho konkurenčný boj má priaznivý vplyv nielen na kvalitu, ale i na cenu a rýchlosť vydania.

Čo sa týka obsahovej stránky, samozrejme, musí byť zo strany štátu nejaké usmernenie a istá kontrola. Stačí, ak ministerstvo vypracuje základné, rámcové osnovy, akési minimum vedomostí, ktoré by pri výstupe mali žiaci ovládať – ostatné už treba ponechať na pedagógov a na autorov učebníc. A v tomto prípade by už bolo vhodné, aby ministerstvom určení recenzenti posúdili, či učebnice obsahujú rámcovými osnovami vytýčené témy, resp. či neobsahujú pre žiakov neprijateľné, škodlivé, nesprávne fakty (ale nič viac a nič menej, z dlhoročných skúseností viem, že recenzenti majú často také množstvo - a nie vždy podstatných a nevyhnutných - pripomienok, návrhov, z ktorých by už mohla vzniknúť takmer nová kniha).

Vrátim sa ešte pár slovami k tomu, že stopercentná učebnica neexistuje. Môže len pomôcť pedagógom v tom, že ich odbremení od diktovania a študentom v tom, že si v nej môžu nájsť základné fakty, údaje, dátumy v prehľadnej, prístupnej forme, resp. v čítanke vhodne vybrané ukážky (vždy v oveľa väčšom rozsahu ako predpisujú rámcové osnovy), kreatívne otázky a úlohy vhodné na analýzu textov, ktoré sa dajú samozrejme rozšíriť, doplniť, pedagógom treba v tomto nechať slobodu - nemôže sa ani žiak ani učiteľ direktívne viesť za ruku a prikazovať mu, ako má správne chápať to-ktoré literárne dielo. Najväčší podiel na

úspechu bude mať i tak osobnosť učiteľa: a tá sa nedá nahradiť a suplovať žiadnymi - najmä nie direktívne nariadenými - osnovami a učebnicami. Takže dobrá učebnica je taká, ktorá pedagóga odbremení od toho, čo mu zaberá veľa času a zároveň mu ponecháva priestor na vlastnú kreativitu a nápady (a nezapierajme si, aj taká, ktorá zabezpečí solídne výsledky aj v prípade menej zanietovaných, menej kreatívnych či začínajúcich učiteľov).

Na záver jeden z mnohých dôsledkov súčasného zmätku: kritérium "štvorkára" z tematického plánu istého gymnázia:

Minimálna úroveň výkonu žiaka (na dostatočný – 4)

Voľný verš:

Žiak vie reprodukovať poučku o voľnom verši a uviesť jeho charakteristické znaky. Niektoré z týchto znakov dokáže určiť v známej básni.

Text tejto básne vie jazykovo správne prečítať.

Vie charakterizovať reflexívnu a duchovnú lyriku. Známe básne dokáže priradiť k jednotlivým druhom lyriky.

Nuž, ak študent toto všetko ovláda, a napriek tomu dostane štvorku, niekde musí byť veľká chyba a ministerstvo a všetky organizácie, asociácie, únie, inštitúty, zväzy, komory, spolky, spoločnosti, ústavy, združenia sú nám celkom nanič!

Mgr. Marta Varsányiová

V Komárne 21. 4. 2011